

1.1 ความสำคัญของปัญหา

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) ได้วางแผนพัฒนาเมืองชายฝั่งทะเลทางภาคตะวันออกของประเทศไทย โดยระบุให้จังหวัดชลบุรีเป็นเมืองหลักทางภาคตะวันออก เพื่อกระจายความเจริญออกไปสู่ภูมิภาค และช่วยบรรเทาความหนาแน่นของประชากรที่อพยพเข้าไปในกรุงเทพมหานคร ดังนั้นจึงได้เกิดโครงการทำเรื่อน้ำลึก และนิคมอุตสาหกรรมที่เทศบาลตำบลแหลมฉบัง การปรับปรุงท่าเรือที่อำเภอสัตหีบ (สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, อ้างใน ลักษณะ ชาวสวน, 2539:26) รวมทั้งปัจจุบันในด้านการจราจรได้มีการขยายถนนเพื่อมุ่งสู่จังหวัดชลบุรีและจังหวัดอื่นๆในภาคตะวันออก ทั้งทางด่วนสายบางนา-ชลบุรี และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 36 (มอเตอร์เวย์) รวมทั้งถนนสายหลักอื่นๆที่เชื่อมระหว่างเมือง รวมถึงมีทางรถไฟสายตะวันออกที่สร้างขึ้นเพื่อรองรับการขนส่งสินค้าและเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้เศรษฐกิจของจังหวัดชลบุรีขยายตัวและพัฒนาไปอย่างมาก จึงทำให้ประชาชนจากภูมิภาคอื่นๆเข้าไปตั้งถิ่นฐานและหางานทำเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ตัวเมืองในเขตเทศบาลและอำเภอใหญ่ๆขยายตัวออกไปก่อให้เกิดปัญหาที่เกิดจากการขยายตัวของเมืองติดตามมาอย่างมากมาย เช่น ปัญหาการใช้ที่ดิน ปัญหาที่อยู่อาศัย ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหาการบริการด้านสาธารณสุขปโภค สาธารณูปการ ปัญหาการจราจร ปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

โดยหากพิจารณาเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี จะพบว่าปัญหาหลักๆที่สำคัญได้แก่ ปัญหาการจราจรติดขัด ซึ่งเกิดจากการที่ไม่ได้มีการวางผังเมืองไว้ตั้งแต่ต้น ปัญหาการรुकล้ำพื้นที่ชายทะเล ปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะในชุมชนชายทะเล เช่น อากาศเสีย ขยะ น้ำเสีย เป็นต้น ปัญหายาเสพติดและของผิดกฎหมายเนื่องจากสะดวกในการขนถ่ายเพราะมีพื้นที่ติดทะเล ปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝน ฯลฯ (दनัย บวรเกียรติกุล, 2539 : 143)

และเมื่อพิจารณาเฉพาะบริเวณชุมชนชายทะเล ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนแออัดส่วนใหญ่ของเทศบาล ที่ตั้งของชุมชนชายทะเลนั้นได้แก่ บริเวณที่ถูกปิดล้อมด้วยถนนพาสกาล ถนนวิจิตรปราการ ถนนพิพิธ และซอยเทศบาลสมมติ ซึ่งในอดีตตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 นั้น บริเวณชุมชนชายทะเลเป็นแหล่งความเจริญทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของจังหวัดชลบุรี ระบบเศรษฐกิจบริเวณชุมชนชายทะเลในสมัยนั้นประกอบด้วย การพาณิชย์ การเดินเรือ การประมงเป็นสำคัญ ซึ่งการติดต่อค้าขายโดยเฉพาะกับกรุงเทพฯจะใช้เส้นทางทางทะเลเป็นหลัก ต่อมาเมื่อมี

การสร้างถนนสุขุมวิทในปี พ.ศ.2480 ทำให้การคมนาคมทางบกสะดวกและรวดเร็วกว่าทางเรือ ความสำคัญทางเศรษฐกิจของชุมชนชายทะเลจึงค่อยๆลดลง และเคลื่อนตัวมาเจริญบนบกในพื้นที่ตอนใน (อัญชลี วนิชชานัย, 2529 : 489) ลักษณะของชุมชนเมืองชลบุรีภายหลังปี พ.ศ.2520 (ที่มีการตัดถนนเลียยเมืองแล้ว) มีความสมบูรณ์ทางด้านโครงข่ายการคมนาคมหลักของเมืองมากยิ่งขึ้น และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนจะหนาแน่นตามเส้นทางคมนาคมสายหลัก กล่าวคือ ตามแนวถนนสุขุมวิท ถนนวิจิตรปราการ ถนนอัครนิวัต ถนนสุขประยูร ถนนพิพิธ ถนน และซอยต่างๆภายในเขตเทศบาลเมืองชลบุรีมีความหนาแน่นมาก (จุมพล หมอຍาดี, 2538:85) ชุมชนชายทะเลจึงได้เปลี่ยนบทบาทกลายเป็นที่อยู่อาศัย ต่อมาเมื่อทะเลมีการตื้นเขินมากขึ้นจึงมีการถมทะเลสร้างเป็นถนน ซอยเล็กๆแทนสะพานไม้ ชุมชนชายทะเลจึงได้มีการขยายตัวเพิ่มขึ้น โดยที่ประชาชนบุกรุกที่ดินออกไปในทะเล (อัญชลี วนิชชานัย, 2529 : 489)

จนมาถึงในปัจจุบันชุมชนชายทะเล ได้กลายเป็นที่ตั้งของชุมชนแออัดในหลายชุมชนย่อย สภาพบ้านเรือนยังมีสภาพที่ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย บ้านที่อยู่อาศัยตอนในส่วนใหญ่มีลักษณะคับแคบ ปลูกสร้างกันอย่างไม่ถูกสุขลักษณะ และยังเป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่แออัดปะปนไปกับบ้านพักอาศัย ส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมแปรรูปผลิตภัณฑ์จากทะเล เช่น โรงงานทำน้ำปลา ทำปลาแห้ง ทำอาหารสัตว์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการทำประมงรายย่อย และมีท่าเรือขนาดเล็กอยู่ในชุมชนในบริเวณที่ติดทะเลอีกด้วย อันเป็นเหตุให้เกิดผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนที่อยู่อาศัยในชุมชน และบริเวณใกล้เคียง ได้แก่ ขยะ อากาศเสีย น้ำเสีย ฯลฯ และเนื่องจากสภาพแออัดของชุมชน และการมีตรอก ซอกซอยที่ลับตาคน ประกอบกับทะเลเป็นเส้นทางติดต่อที่สะดวก และง่ายในการขนถ่ายสินค้า จึงก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมาอีกมากมาย เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสินค้าหนีภาษี เป็นต้น (दनัย บวรเกียรติกุล, 2539 : 143-144)

ซึ่งจากสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในบริเวณชุมชนแออัดชายทะเล รวมถึงชุมชนแออัดในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี ประกอบกับการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนแออัดส่วนใหญ่จะศึกษาเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล รวมถึงเมืองใหญ่ๆที่มีฐานะเป็นเทศบาลนคร เช่น เชียงใหม่ ขอนแก่น สงขลา เป็นต้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าสภาพโครงสร้างและสภาพการณ์ต่างๆของชุมชนแออัดชายทะเลในเขตเทศบาลเมืองชลบุรีน่าจะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่าง จึงได้เห็นความสำคัญในการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการของผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัดในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี ในลักษณะภาพรวม แล้วเจาะลึกในแต่ละชุมชนย่อย รวมถึงแบ่งกลุ่มเปรียบเทียบปัญหาและความต้องการของชุมชนแออัดตามทำเลที่ตั้ง และตามขนาดของชุมชน รวมทั้งความสัมพันธ์ทางพื้นที่ของทำเลที่ตั้งชุมชนแออัดกับการใช้ที่ดิน เพื่อจะได้เข้าใจสภาพปัญหาและความต้องการในแต่ละชุมชนให้มากที่สุด ซึ่งผลการวิเคราะห์สามารถเสนอแนะแนวทางการพัฒนาชุมชนแออัดใน

เขตเทศบาลเมืองชลบุรีร่วมกับแนวนโยบายการพัฒนาของเทศบาลและแนวทางการพัฒนาชุมชนแออัดตามทฤษฎีต่างๆที่เกี่ยวข้อง อันจะส่งผลต่อการแก้ไข และการกำหนดนโยบายในการพัฒนาชุมชนแออัดที่ถูกจุดในแต่ละชุมชนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัด ในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี

1.2.2 เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางพื้นที่ของทำเลที่ตั้งชุมชนแออัดกับการใช้ที่ดินในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี

1.3 แนวเหตุผล

ชุมชนแออัดที่มีทำเลที่ตั้ง และขนาดของชุมชนแตกต่างกัน จะมีปัญหาและความต้องการที่ต่างกัน และมักมีความสัมพันธ์ทางพื้นที่กับการใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม

1.4 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้จะวิเคราะห์ถึงปัญหาและความต้องการด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัด ในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี รวมถึงวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางพื้นที่ของทำเลที่ตั้งชุมชนแออัดกับการใช้ที่ดินในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี โดยพื้นที่ศึกษาตั้งอยู่ในพื้นที่ปกครองของอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี มีพื้นที่ประมาณ 4.57 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่บนบกประมาณ 3.5 ตารางกิโลเมตร ที่เหลือประมาณ 1.07 ตารางกิโลเมตรเป็นพื้นน้ำ โดยมีเขตการปกครองครอบคลุมพื้นที่ใน 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านโชด ตำบลบางปลาสร้อย และตำบลมะขามหย่ง (เทศบาลเมืองชลบุรี, 2544 : 1)

มีชุมชนแออัดในเขตเทศบาลทั้งหมด 11 ชุมชน ในจำนวนนี้มีชุมชนที่จัดว่าเป็นชุมชนแออัดจำนวน 7 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนไกรเกรียงยุค ชุมชนท่าเรือพลี-ศรีนิคม ชุมชนจิตต์ประสาน ชุมชนหลังวัดต้นสน-วัดเนิน ชุมชนบ่อหลังบ้าน ชุมชนหลังวัดน้อยและชุมชนโพธิ์พิพิธ

1.5 นิยามศัพท์

ชุมชนแออัด หมายถึง บริเวณพื้นที่ที่มีสภาพไม่ถูกสุขลักษณะ มีน้ำขัง อับชื้น หรือสกปรก มีอาคารและผู้อยู่อาศัยอยู่อย่างแออัด อันอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพ อนามัย ความปลอดภัย หรือเป็นแหล่งที่อาจก่อให้เกิดการกระทำที่ขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ทั้งนี้ จำนวนอาคารที่อยู่อาศัยในชุมชนอย่างน้อยต้องไม่ต่ำกว่า 30 หลังคาเรือนต่อพื้นที่หนึ่งไร่ ไม่ว่าจะอยู่ในบริเวณที่ดินของเจ้าของที่ดินรายเดียวกันหรือไม่ก็ตาม (การเคหะแห่งชาติ, 2534:2)

ความสัมพันธ์ทางพื้นที่ของชุมชนแออัดกับการใช้ที่ดิน หมายถึง การดำเนินชีวิตประจำวันของประชากรในชุมชนแออัดที่เกี่ยวข้องอยู่ในสถานที่ที่เป็นการใช้ที่ดินประเภทใด ในที่นี้จะพิจารณาจาก "การทำงาน" ของคนในชุมชน ว่าทำงานอยู่ในสถานที่ที่เป็นการใช้ที่ดินประเภทใด ในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี เป็นตัวแทนในการหาความสัมพันธ์ทางพื้นที่ของชุมชนแออัดกับการใช้ที่ดิน ซึ่งจากแบบสอบถามพบว่า "การทำงาน" นั้นเป็นกิจกรรมการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในชุมชนคิดว่าใช้เวลามากที่สุดในแต่ละวัน

ชุมชนแออัดชายทะเล หมายถึง ชุมชนแออัดที่มีพื้นที่ติดทะเล ในการศึกษาครั้งนี้ชุมชนแออัดชายทะเลมีอาณาบริเวณที่ถูกปิดล้อมด้วยถนนพาสเลตรา ถนนวชิรปราการ ถนนพิพิธ และซอยเทศบาลสมมติ ซึ่งมีทั้งหมด 4 ชุมชนย่อย ได้แก่ ชุมชนไกรเกรียงยุค ชุมชนท่าเรือพลี-ศรีนิคม ชุมชนจิตต์ประสาน และชุมชนโพธิ์พิพิธ

ชุมชนย่อย หมายถึง ชุมชนในเขตเทศบาลที่ประชาชนอาศัยอยู่ร่วมกัน โดยมีสภาพพื้นที่หรือภูมิศาสตร์ร่วมกัน เช่น ในแนวถนน ตรอก ซอย อาคารเรือนแถวเดียวกัน เป็นบล็อกหรือโซนเดียวกัน อาทิเช่น คุ่มต่างๆ ชุมชนแออัด หมู่บ้านจัดสรร เป็นต้น (ทัตยา เพ็ชรภู, 2544:6)

1.6 วิธีดำเนินการวิจัย

1.6.1 ศึกษางานวิจัย ทฤษฎี และแนวความคิดที่เกี่ยวข้อง เป็นการศึกษาถึงแนวทางและผลการวิจัยที่ผ่านมาทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งทฤษฎีและแนวความคิดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้

1.6.2 การเก็บข้อมูล ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์ครั้งนี้มี 2 ประเภท ได้แก่

1) ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้จากการออกภาคสนามและเก็บแบบสอบถามในพื้นที่ศึกษา และข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องในด้านการปฏิบัติงานรวมถึงปัญหาในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่และปัญหาของหน่วยงานในด้านการปรับปรุงชุมชน โดย

ก่อนสร้างแบบสอบถามได้มีการนำไปทดสอบใช้จริงในพื้นที่ก่อน (Pre-test) เพื่อให้ทราบถึงข้อบกพร่องของแบบสอบถาม และวางแผนป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น

2) ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้จากหน่วยงานต่างๆเช่น กรมแผนที่ทหาร สำนักโยธาธิการและผังเมืองชลบุรี เทศบาลเมืองชลบุรี ศูนย์ภูมิภาคเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศภาคตะวันออก ฯลฯ ได้แก่ แผนที่ชุมชนแออัด แผนที่เทศบาลเมืองชลบุรี แผนที่การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี ภาพถ่ายทางอากาศ และข้อมูลจากเอกสาร บทความ หนังสือ สิ่งพิมพ์ และสถิติข้อมูลต่างๆ

1.6.3 การสุ่มตัวอย่าง

การกำหนดขนาดตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มของ Yamane (Yamane,1973อ้างใน ณัฐพงศ์ และคณะ , 2545 : 12) โดยมี ประชากร คือผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัดในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี 7 ชุมชน จำนวน 1,553 หลังคาเรือน ดังนี้

$$\text{สูตร } n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

n = จำนวนตัวอย่าง หรือขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

N = จำนวนหน่วยทั้งหมด หรือขนาดของประชากร(หลังคาเรือน)

e = ค่าความคลาดเคลื่อนซึ่งโดยทั่วไปกำหนดไว้ ณ 0.05

แทนค่า

$$n = \frac{1,553}{1 + 1,553(0.05)^2} = \frac{1,553}{4.88} = 318.24$$

ในการศึกษาครั้งนี้จะทำการเก็บตัวอย่างทั้งสิ้น 320 หลังคาเรือน โดยการสุ่มตัวอย่างจะใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) และในแต่ละชุมชนจะแบ่งเก็บข้อมูลเป็นส่วนๆได้แก่ ช่วงตอนต้นชุมชน ช่วงตอนกลางชุมชน และตอนในของชุมชน เพื่อการกระจายของข้อมูลให้มากที่สุด

1.6.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

1) การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ข้อมูลประชากรตัวอย่างจากแบบสอบถามทั้ง 320 ชุด จะทำการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรม SPSS for Window 11.5 สถิติที่ใช้ ได้แก่ T-Test ร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย (mean) และนำเสนอข้อมูลในรูปตาราง เพื่อวิเคราะห์ถึงปัญหาและความต้องการด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนแออัดในภาพรวม ในแต่ละกลุ่ม และในแต่ละชุมชน และใช้การทดสอบ

T-Test ในโปรแกรม SPSS for Window 11.5 ซึ่งเป็นการทดสอบผลต่างระหว่างค่าเฉลี่ย 2 ประชากร (μ_1 , μ_2) เพื่อทดสอบแนวเหตุผลที่ว่า ชุมชนแออัดที่มีทำเลที่ตั้ง และขนาดของชุมชนแตกต่างกัน จะมีปัญหาและความต้องการที่ต่างกัน โดยเป็นการทดสอบแบบ 2 ด้าน ดังนี้

$$H_0 : \mu_1 = \mu_2$$

$$H_1 : \mu_1 \neq \mu_2$$

โดย

H_0 เป็นสมมติฐานว่าง (Null Hypothesis)

H_1 เป็นสมมติฐานแย้ง (Alternative Hypothesis)

ในการปฏิเสธ $H_0 : \mu_1 = \mu_2$ จะใช้ผลลัพธ์ที่ได้จากโปรแกรม SPSS ซึ่งพิจารณาจากค่า Sig. (2 – tailed) จากผลลัพธ์ของ SPSS โดยจะปฏิเสธ H_0 ถ้าค่า Sig. (2 – tailed) น้อยกว่าระดับนัยสำคัญที่กำหนด

2) การวิเคราะห์ข้อมูลจากแผนที่ นำเข้าแผนที่การใช้ที่ดินในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี และแผนที่แสดงที่ตั้งของชุมชนแออัด รวมถึงข้อมูลที่สำรวจเพิ่มเติม ที่ได้เพิ่มมาจากภาพถ่ายทางอากาศ โดยการ ดิจิไทซ์ (digitize) ข้อมูลแผนที่ด้วยโปรแกรม ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ Arc/Info และนำแผนที่มาวางซ้อน (overlay) จากนั้นทำการบ่อนข้อมูลลงจุด “ที่ตั้งที่ทำงาน” ของคนในชุมชน (ซึ่งเป็นตัวแทนในการหาความสัมพันธ์ทางพื้นที่ของชุมชนแออัดกับการใช้ที่ดิน) โดยใช้โปรแกรมสารสนเทศภูมิศาสตร์ Arcview 3.1 และสถิติร้อยละ ในการวิเคราะห์ข้อมูล ร่วมกับข้อมูลจากแบบสอบถาม เพื่อพิจารณาว่าการทำงานของคนในชุมชนแออัดนั้นทำงานอยู่ในสถานที่ที่เป็นการใช้ที่ดินประเภทใดมากที่สุด ก็จะได้ผลการวิเคราะห์เพื่อพิสูจน์แนวเหตุผลที่ว่าชุมชนแออัดมักมีความสัมพันธ์ทางพื้นที่กับการใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม

โดยการวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ทางพื้นที่ของทำเลที่ตั้งชุมชนแออัดกับการใช้ที่ดินจะแบ่งกลุ่มชุมชนแออัดตามทำเลที่ตั้ง ได้แก่ ชุมชนแออัดกลุ่มตอนใน และชุมชนแออัดกลุ่มชายทะเล รวมถึงการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในภาพรวมทั้งหมดด้วย

1.6.5 แสดงผลการวิจัยออกมาในรูปของการบรรยาย ตาราง และแผนที่

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.7.1 ได้ทราบถึงปัญหาและความต้องการพื้นฐานของสภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนแออัดทั้งในภาพรวมและแยกย่อยในแต่ละชุมชน รวมถึงความแตกต่างของปัญหาและความต้องการของแต่ละกลุ่มชุมชน ในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี

1.7.2 ได้ทราบถึงความสัมพันธ์ทางพื้นที่ของทำเลที่ตั้งชุมชนแออัดกับการใช้ที่ดินในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี

1.7.3 เป็นแนวทางสำหรับหน่วยงาน หรือผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องนำไปประกอบการพิจารณาวางแผน เพื่อการพัฒนาในระดับท้องถิ่น

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย